

УДК 811. 161.135

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-42>

ПРАГМАТИЧНЕ ТРАНСПОНУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Шуляк Ірина Михайлівна

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна

Статтю присвячено дослідженню механізму моделювання мовленнєвого акту з позицій прагматичного транспонування. Мовець для того, щоб трансформувати свою заздалегідь сформовану мовленнєву дію в одиницю, обирає релевантний, найбільш ефективний принцип реалізації висловлення, одним з яких є принцип прагматичного транспонування. З'ясовано, що механізм транспонування ґрунтується на семантичному або функціональному зіставленні мовних одиниць, у результаті якого відбувається переосмислення мовного знака. В основі реалізації мовленнєвого акту є механізм прагматичного транспонування іллокутивної сили в межах одного висловлення. Такий механізм дозволяє мовцю реалізувати такий тип висловлення, який дозволить йому здійснити мовленнєвий вплив на співрозмовника. У статті проілюстровано механізм концепції прагматичного транспонування висловлення, який дозволяє виявити закономірності реалізації мовленнєвих актів й з'ясувати їх типи, а саме: реалізація мовленнєвого акту директив відбувається у результаті транспонування констативного, експресивного й комісивного типу мовленнєвого акту у сферу директива, в якій відбувається заміщення прямої іллокуції іншою непрямою – спонукальною. Поява додаткової іллокуції у висловленні є результатом мисленнєво-мовленнєвої діяльності мовця, комунікативної спрямованості вербальної взаємодії. Екстралінгвальні фактори комунікації виокремлено як основні умови реалізації висловлення, які сприяють правильній інтерпретації додаткової іллокуції мовленнєвого акту.

Отже, комплексний підхід до вивчення мовленнєвих актів з позицій комунікативно-прагматичного аналізу дозволяє виявити їх характерні особливості і визначити їх типи у реалізації мовленнєвого впливу мовця на співрозмовника.

Ключові слова: мовленнєвий акт, іллокутивна сила, іллокуція, непрямий мовленнєвий акт, прагматичне транспонування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мовленнєві акти є ефективними засобами передачі інформації у процесі вербальної взаємодії. За своїми формальними ознаками мовленнєвий акт є одиницею одного прагматичного типу, однак в умовах екстралінгвальних факторів у процесі мовної реалізації мовленнєвий акт набуває іллокутивної сили, яка властива іншому типу. Набуття мовленнєвим актом додаткової іллокутивної сили здійснюється для того, щоб мовець зумів ефективно реалізувати власний намір і досягти мовленнєвого впливу на співрозмовника. Такі мовленнєві акти називають непрямыми, а інтерес до їх теоретичного осмислення зростає з кожним роком у представників лінгвістичної науки. Відповідно до цього, актуальним залишається дослідження мовленнєвих актів у процесі розвитку мовознавства як багатовекторного явища, маркованого антропоцентричними, комунікативними і когнітивними рисами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття непрямого мовленнєвого акту є об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів (О. О. Селіванова [7], Дж. Остін [9], Г. Кларк [10], Дж. Серль [11]) і трактується у практиці мово-

знавчих студій з позицій принципів кооперації П. Грайса як порушення максими якості [4]. Поняття непрямого мовленнєвого акту уведено у термінологію лінгвістичної прагматики Дж. Серлем, який трактував його як мовленнєву дію, в якій один іллокутивний акт здійснюється опосередковано, шляхом здійснення іншого [11, 30]. Під час вивчення механізму реалізації непрямого мовленнєвого акту привертає до себе увагу ідея дослідження цього явища як результату прагматичного транспонування (Г. Г. Почепцов [2]). У сучасній лінгвістичній науці поняття «транспонування» (середньолат. *transpositio* – переставлення, від лат. *transponere* – переставляти) трактують як використання однієї форми у функції іншої [5]. Обґрунтовуючи транспонування різних типів у наукових розвідках, слід відзначити, що транспонування ґрунтується на семантичному або функціональному зіставленні мовних одиниць, у результаті якого відбувається переосмислення мовного знака [8, 73].

Мовленнєвий акт за своїми формальними ознаками є одиницею одного типу, однак він може набувати властивостей висловлення іншого типу під час реалізації його мовцем у комунікативному

процесі. Унаслідок транспонування одного мовленнєвого акту в інший тип мовленнєвого акту відбувається прагматичне варіювання – реалізація комунікативної функції висловлення, яка не є для нього первинною з погляду формально-синтаксичної організації, щоб реалізувати необхідний мовцю мовленнєвий вплив на співрозмовника, а також відповідати вимогам сформованої комунікативної ситуації або, навпаки, задавати їй відповідний комунікативно-прагматичний тон [2, 278].

Формулювання мети і завдань статті.

Метою статті є аналіз процесу реалізації непрямих мовленнєвих актів в англomовному художньому дискурсі відповідно до концепції прагматичного транспонування. До завдань, які вирішуються у статті, входить: обґрунтувати теоретичну основу дослідження мовленнєвих актів, розкрити основні положення концепції прагматичного транспонування й установити типи мовленнєвих актів в англomовному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Механізм утворення непрямих мовленнєвих актів полягає у «транспонуванні висловлення у невласливу йому сферу вживання», у якій відбувається заміщення однієї комунікативної мети іншою у межах акту спілкування, що функціонує у рамках процесу комунікації [2]. Здатність непрямих висловлення до прагматичного варіювання виявляється в його можливості реалізувати декілька іллокуцій [7, 73]. Такий процес реалізації непрямих мовленнєвих актів вимагає від мовця креативної вправності та збагачення мовної уяви, адже, за словами Ш. Баллі, мовні знаки, замкнуті у своїх основних категоріях, служили б надзвичайно обмеженим джерелом засобів для задоволення численних потреб мовлення. Завдяки міжкатегорійним замінам думка звільняється, а форма вираження збагачується й набуває різних відтінків [1, 143].

У світлі концепції прагматичного транспонування непрямий мовленнєвий акт розуміємо такий мовленнєвий акт, у якому відбувається поєднання двох іллокуцій, одна з яких є первинною з точки зору її організації та зафіксованою в його формально-синтаксичній структурі, а друга – домінує й визначає прагматичну спрямованість непрямих висловлення [7, 74]. Власне кажучи, відбувається нейтралізація прямої іллокуції, а процес нашарування на неї додаткової непрямих іллокуцій спостерігаємо у сформованій комунікативній ситуації під час вербальної взаємодії комунікантів [3, 70]. Критерієм розмежування типів непрямих висловлень є ідентифікація іллокутивної сили у їх складі, яка виражена опосередковано. Її можливо визначити унаслідок аналізу сформованої комунікативної ситуації, у якій реалізовано непрямий мовленнєвий акт. Таке трактування непрямих мовленнєвих актів дає змогу виявити тип непрямих висловлення у випадку визначення сфери транспонування іллокуцій одного мовленнєвого акту в інший.

Джерелом прагматичного транспонування є вибір мовцем способу вираження своїх думок і дій, який є внутрішньо або зовнішньо вмотивований. У вербальній взаємодії заміна («перестановка») однієї іллокуції іншою у непрямому мовленнєвому акті пов'язана зі різницею у силі мовленнєвого впливу, який спрямований на співрозмовника. Тобто, прямо виражена іллокуція мовленнєвого акту не реалізовує необхідний їй бажаний для мовця мовленнєвий вплив на співрозмовника. Вона здійснює слабшу (у першому випадку) або сильнішу мовленнєву дію (у другому випадку) порівняно зі дією (силою), що виражається у випадку із непрямим вираженою іллокуцією [2, 282].

Ілюстрацією випадків різного співвідношення іллокуцій того чи іншого мовленнєвого акту можуть служити відношення директива й констатива. Адже непрямий мовленнєвий акт директив, як мовне спонування до дії, є сильнішим засобом, ніж мовленнєвий акт констатив, у реалізації мовленнєвого впливу на співрозмовника. Однак, у такому сильному мовленнєвому впливі за певних умов спілкування може полягати й його «слабкість». Побойуючись, що прямий МА директив може негативно, у силу його наказової форми, сприйматися співрозмовником, то, той, хто говорить може віддати перевагу більш м'якій формі спонування у вигляді [7, 75], наприклад, мовленнєвий акт констатив:

"Then Stan Parker knew by his mother's shoulders and the gristle in her neck that she would die soon. "When the country opens up the land will perhaps be worth a little" (+> Don't sell the father's land). She began to talk of money ...

"And there's that land that was your father's, in the hills back from here." said his mother once. I don't just know the name. I don't think it ever had one, people always called it Parker's when they spoke. Well, there is this land. Your father did not think of it. The land was always uncleared. Scrubby, he said. Though the soil is good in patches. The railway is a wonderful invention, and, of course, assistance to the landowner. So keep this property, Stan, she said, it's safe." (13, 75).

Наведений приклад ілюструє прагматичне транспонування мовленнєвого акту констатив у непрямий мовленнєвий акт директив. З погляду формально-синтаксичної організації й змістово-інтенціонального аналізу мовленнєвий акт є констативом, який має на меті проінформувати про цінність землі в Австралії. Прямі іллокуції висловлення стає другорядною у випадку появи непрямих – спонукати сина не продавати частину землі.

Наведений нижче приклад ілюструє прагматичне транспонування мовленнєвого акту комісив у мовленнєвий акт директив:

"The doctor frowned. "Captain Lovell sends his compliments", Lieutenant Cunningham delivered the message with a formal earnestness not unmixed with personal goodwill, "and is looking forward to

hearing your own account of your adventures as soon your health is fully restored. I shall see to that," he assured her.

Mrs Roxburgh could not envisage it; she cowered. "Surely we might be attacked by blacks – or worse, escaped prisoners?"

The lieutenant was amused. "You'll have a military escort (+> Don't be afraid of going with us. You need to tell us the truth)."

Well, it's not sprung! But the best we can provide" (12, 342).

Висловлення 'You'll have a military escort' ілюструє реалізацію прямої іллокуції – зобов'язання надати охорону під час подорожі. Мовленнєвий акт також непрямо виражає настійливу вимогу до жінки поїхати з ним та описати правоохоронним органам своє життя у полоні аборигенів. Пряма іллокуція вступає у конфлікт із іллокуцією, яка нав'язується конситуацією мовлення: вимогу перевезти колишню полонену. У виокремленому мовленнєвому акті спостерігаємо транспонування іллокуцій, що визначають тип висловлення – непрямий мовленнєвий акт директив.

Наступний приклад ілюструє прагматичне транспонування мовленнєвого акту експресив у мовленнєвий акт директив:

"The evening Stan Parker broke the washstand was the evening of a dance in a hall to raise church funds. Such an act on such an occasion should have shaken Stan ... he wished he had not come.

"This is the first ball I have ever been to," said the girl.

"But all these people," he said, "breathing in the one room" (+> Let's go out there).

He followed her out of the room, his back obscuring her departure for those who watched" (13, 19).

Висловлення Стена Паркера 'But all these people breathing in the one room' реалізує дві іллокуції персонажа. Пряма іллокуція мовця – негативно оцінити присутність великого натовпу у залі. У сформованій комунікативній ситуації така іллокуція зберігається, але не актуалізується. Невдоволення перебуванням на світському балу непрямо реалізує директивну іллокуцію – прохання. Чоловік має на меті спонукати дівчину

вийти з кімнати. Отже, у мовленнєвому спостережимо опозицію експресивної іллокуції висловлення до непрямо вираженої директивної іллокуції, транспонуючи висловлення у непрямий мовленнєвий акт директив.

Унаслідок прагматичного транспонування спостережимо іллокутивну неоднозначність непрямого мовленнєвого акту. Іллокуція непрямого мовленнєвого акту, що прямо експлікується мовними одиницями, вступає у конфлікт із контекстом та сформованою комунікативною ситуацією. Такий «навмисний конфлікт служить сигналом для того, щоб осмислити співвідношення прямого іллокутивного компонента й того, що нав'язується конситуацією мовлення» [6, 147]. Екстралінгвальні фактори комунікації сприяють появі непрямо вираженої іллокуції висловлення, і, водночас, усувають іллокутивну неоднозначність, вказуючи на нейтралізацію базисної іллокуції непрямого висловлення. Відповідно до цього, пропонується взяти до уваги контекст, у якому висловлення вжите, адже контекстуальна інформація визначає прагматичну спрямованість непрямого висловлення [2, 280].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, основні положення концепції прагматичного транспонування стають методологічним підґрунтям для аналізу механізму реалізації непрямих мовленнєвих актів. Сукупність наукових поглядів розкривають принцип реалізації непрямого висловлення та його суть, дозволяють продемонструвати транспонування однієї іллокуції іншою у межах одного акту комунікації, що зумовлює їх розмежування за іллокутивним типом. Дослідження механізму реалізації непрямих мовленнєвих актів у рамках прагматичного транспонування уможлиблює визначення іллокутивної сили, яку мовець прагне реалізувати у непрямому висловленні й очікує на нього реакцію від співрозмовника. З огляду основних тверджень вищезазначеної концепції перспективою подальших досліджень є урахування антропоцентричного і контекстуального факторів комунікативного процесу для усунення неоднозначності мовленнєвих актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник. М.: Высш. школа, 1981. 285 с.
3. Гладуш Н. Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу. К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. 200 с.
4. Грайс Г. П. Логика и речевое общение. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16: Лингвистическая прагматика. М.: «Прогресс», 1985. С. 217-237.
5. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: МГУ, 1996. 243 с.
6. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація: посіб. для студентів та аспірантів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 168 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
8. Шуляк І. М. Непрямі мовленнєві акти у романах Патріка Вайта: лінгвостилістичний та функціонально-прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2018. 267 с.
9. Austin J. How to do things with words. Oxford: Oxford University Press, 1962. 166 p.
10. Clark H. Using Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 446 p.

11. Searle J. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 204 p.
12. White P. Voss. New York: Penguin Books, 1980. 448 p.
13. White P. The Tree of Man. London: Vintage Books, 1994. 480 p.

REFERENCES

1. Austin J. (1962). How to do things with words. Oxford: Oxford University Press. 166 p. [in English].
2. Balli Sh. (1955). Obshchaia lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka [General Linguistics and the Issues of French Language]. M. Inostrannaia Literatura. [in Russian].
3. Clark H. (1996). Using Language. Cambridge: Cambridge University Press. 446 p. [in English].
4. Grajs, G. P. (1985). Logika i rechevoe obshchenie. Novoe v zarubezhnoj lingvistike [Logics and Conversation. New in Foreign Linguistics]. M. : "Progress" [in Russian].
5. Hladush N. V. (2005). Pragmatichni aspekty vuslovlennia i dyskursu [Pragmatic aspect of utterance and discourse]. K. Vydav. centr KNLU. [in Ukraine].
6. Ivanova I.P., Burkakova V. V., Pocheptsov G. G. (1981). Teoreticheskaia grammatika sovremennogo anglijskogo yazyka [Theoretical Grammar of Modern English Language]. M. Vuscha Shkola. [in Russian].
7. Kratkiy slovar kognitivnykh terminov. (1996). [Concise Dictionary of Cognitive Terms]. Moscow: MGU [in Russian].
8. Prihodko, G.I. (2016). Katehoriia otsinky v konteksti zminy lnhvistychnykh paradyhm. [The category of evaluation in the context of the change of linguistic paradigms]. Zaporizhzhia: Kruhozir [in Ukrainian].
9. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna lingvistuka: napraymu ta problemu. [Modern Linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillya-K. [in Ukrainian].
10. Searle J. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 204 p. [in English].
11. Shuliak I. M. (2018). Nepriami movlennievi akty u romanah Patrika Waita: lingvostylistychnyi ta phunktsionalno-pragmatychnyi aspekty [Indirect speech acts in Patrick White's novels: linguostylistic and functional-pragmatic aspects]. dys. ... cand. philol. nauk: 10.02.04. Kherson. [in Ukraine].
12. White P. (1980) Voss. New York: Penguin Books. 448 p. [in English].
13. White P. (1994) The Tree of Man. London: Vintage Books. 480 p. [in English].

PRAGMATIC TRANSPOSITION OF SPEECH ACTS IN ENGLISH DISCOURSE

Shuliak Iryna Mykhailivna

Candidate of Philological Sciences,

Lecturer at the Department of English Philology

and Methods of English Teaching

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Str. Kryvonosa, 2, Ternopil, Ukraine

The article is devoted to the consideration of issues related to the study of the mechanism of speech act realisation from the point of view of pragmatic transposition. In interaction the speaker chooses the most relevant and effective principle of verbal expression of his/her own actions. One of the most efficient way of utterance realization is the principle of pragmatic transposition. It has been found out that the transposition principle is based on a semantic or functional juxtaposition of linguistic units, which leads to reinterpretation of the linguistic unit. The mechanism of pragmatic transposition of illocutionary power within a single utterance causes the speech act revealing in verbal interaction. This mechanism allows the speaker to implement a type of expression that will allow him or her to realize a speech influence on the interlocutor. The article illustrates the mechanism of the pragmatic transposition of utterances. The pragmatic transposition of utterances allows to identify the reasons of speech acts implementation and to identify their types. The implementation of directives speech act occurs as a result of transposition of a constatives or comissive type of speech act into the scope of the directive. The appearance of additional illocution in utterance is the result of the speaker's speech activity and the communicative reasons of verbal interaction. Extralinguistic factors of communication are singled out as the basic conditions for the realization of the utterance. Extralinguistic factors influence the correct interpretation of the additional illocution of the speech act.

Thus, a comprehensive approach to the study of speech acts from the point of communicative-pragmatic analysis allows to identify their features and determine their types in the realization of the speaker's speech effects on the interlocutor.

Key words: *speech act, illocutionary power, illocution, indirect speech act, pragmatic transposition.*